

Tid for åpenhet, selvkritikk og ydmykhet

Thorvald Steen

Nina Strand

journalist i Tidsskrift for Norsk psykologforening

Forfatteren Thorvald Steen er kjent for sin kritikk av, men også et varmt engasjement for Gaustad sykehus. Nå redigerer han jubileumsboka som kommer til 150-årsmarkeringen i september. – Jeg ønsker at boka skal bidra til ny faglig åpenhet, sier han.

Thorvald Steen utenfor Dikemark sykehus.

Foto: Per Maning.

Tidsskriftet møter Steen like etter utgivelsen av hans siste skjønnlitterære bok, «Kamelskyer», godt mottatt av anmelderne. Steen har et stort forfatterskap bak seg, men har i en årrekke vært ansatt ved Gaustad sykehus, og sterkt engasjert i debatten både internt på sykehuset, i aviser og på møter. Det er tretti år siden han 20 år gammel ble ansatt som pleiemedhjelper på Gaustad. Etter hvert begynte han på malerverkstedet og tok svennebrev der, ble malerformann og fungerte flere år om tillitsvalgt og verneombud for alle yrkesgrupper ved sykehuset. I nærmere 20 år var han tilknyttet sykehuset, parallelt med at han tok full cand.philol.-utdanning og utga flere diktsamlinger og romaner.

For om lag ett år siden, spurte konstituert klinikk sjef ved Klinikk for Psykisk helse ved Aker Universitetssykehus Ellen Hagemo om Steen kunne tenke seg å redigere jubileumsboka. Det kom som en stor og positiv overraskelse, sier Steen: – Jeg ser det som et signal, og et ønske om en ny åpenhet ved sykehuset. Etter mitt syn er det nødvendig for å gjenopprette tillit i offentligheten. Jeg tror de ga oppdraget til meg nettopp fordi jeg har påpekt fraværet av et oppgjør med fortidens feilgrep.

Nødvendige blikk fra utsiden

Steen forteller at han stilte to betingelser for å ta på seg oppdraget. For det første ville han selv velge ut bidragsyterne. For det andre måtte bidragsyterne få tilgang til alle mulige kilder. – Det var maktpåliggende for meg at Gaustad med denne boka kunne dokumentere ny vilje til åpenhet. En forutsetning for det er at man våger å gå inn i sykehusets på mange måter dystre historie. Det at hovedtyngden av bidragene legges i hendene på forfattere med ståsted utenfor sykehuset, kan bidra til at dette skjer.

Blant de utvalgte forfatterne finnes mange profilerte skribenter og fagfolk. Noen med et langvarig engasjement for psykisk helsevern bak seg, som kriminologene Nils Christie og Hedda Gjertsen, andre er nye stemmer i denne sammenhengen, som journalist i Dagsavisen, Cathrine Sandnes. Ellen Hagemo har fått i oppgave å skrive ut i fra arbeidstittelen «Når forsteinet asylene?». Svein Haugsgjerd skal skrive om «cowboyer og indianere i psykiatrien», også stikkord gitt av Thorvald Steen. – Det skal dreie seg om medikamentell behandling kontra samtaleterapi, forklarer han. Juklerødsaken skal belyses av journalist og forfatter Jens M. Johansson fra Dagens Næringsliv, som utga romanen «Trøst» nå i høst. – Han skrev innsiktsfullt om Juklerødsaken da den pågikk, og jeg har bedt ham stille spørsmål om hva man lærte av saken, og hvordan den er blitt oppsummert innen fagmiljøet, sier Steen.

Pasientenes fortellinger

Pasientenes og de pårørendes stemmer skal frem. – Ingunn Øye, brukerlærer og medlem i Aurora støtteforening, skal skrive om egen erfaringer som pasient. Så har Steen bedt sin islandske forfattervenn Einar Már Guðmundsson om å skrive som pårørende. I 1995 fikk Guðmundsson Nordisk Råds litteraturpris for romanen *Universets Engler*, om en ung gutt som er på vei inn i schizofrenien. Romanen bygger på historien til Guðmundssons bror.

– Hva venter du at pasientene vil formidle?

– Jeg kjenner såpass mange pasienter at jeg vet de i stor grad vil fortelle om erfaringer med det de oppfatter som tvang og overgrep. Men like mange vil si at Gaustad var et sted der de kunne finne fred og ro, og få hjelp. Gaustad representerer en motsetningsfylt kultur. Det er for enkelt bare å legge vekt på håpløshet og negative sider.

Steens egne erfaringer fra årene på Gaustad rommer de samme motsetningene: – Jeg kan aldri glemme møtet med mennesker som er fratatt sin frihet, eller som har blitt presset til å få elektroshokk mot sin vilje. Jeg har møtt mennesker som har lidd store tap, som har vært lobotomert, og jeg har sett hvordan familien har sviktet og forlatt dem. Ressursene deres ble oversett, fordi de hadde en avvikende atferd. Men jeg har også sett pasienter som har tatt vare på hverandre, og jeg har blitt kjent med oppriktige humanister blant de ansatte, sier han.

Sparepolitikken rammer gode tilbud

Thorvald Steen har i en årrekke markert seg som en engasjert kritiker av psykisk helsevern. Nå har han også kastet seg inn i debatten om «det gode asyl».

– Tross omfattende kritikk ønsker du å slå ring om asylene?

– Ja. Kritikken mot psykisk helsevern er nødvendig og berettiget. Men nå er sparepolitikken i ferd med å løpe løpsk. Vi har fått en nedbygging av de store institusjonene, uten å bygge opp gode nok tilbud lokalt. Det er så lett å si at folk skal få hjelp i lokalmiljøet. Men vi har ikke fått lokale enheter som kan fylle behovet. Vi så de samme problemene i sammenheng med HVPU-reformen. De distriktspsykiatriske sentrene har vanlige åpningstider, mellom ni og fire. Etter det går mange hjem til ensomhet. Jeg kjenner mange slike. De kommer jevnlig til de ukentlige sosiale arrangementene på Gaustad. Her møter de kjente og får sosial omgang.

– Nå vil sparebyråkratene ta vekk viktige institusjoner ved Gaustad, som gartneriet, ridebanen og tirsdagsklubben, sier Steen. – Den ukentlige tirsdagsklubben har vært et samlingspunkt for personer som er plassert i ulike DPS'er. Her kan de treffes, få en matbit, snakke sammen og danse. Dette tilbudet er nå truet. Gartneriet er allerede fjernet. Gaustad-rennet som foregår på Geilo er også under press. Tiltak som dette krever ressurser, og kan vanskelig drives innenfor vanlige åpningstider.

– Vi må bevare noen heldøgnplasser, understreker Steen. – Det vil alltid være enkelte som har behov for å være skjermet, for å trekke seg tilbake fra samfunnet og fra mennesker omkring seg. De har behov for omsorg fra gode medhjelpere, og de trenger mye tid.

Etterlyser faglig ydmykhet

Steen har en visjon om at jubileumsboka skal gi Gaustad sykehus og psykisk helsevern generelt en anledning til åpent å gå inn i sin fortid, studere den, og ta et nødvendig oppgjør med feiltrinn og behandlingsmetoder som viser seg ikke å holde mål.

– Hva var det som gikk galt, slik du ser det?

– Først og fremst fikk fravær av vitenskapelig holdning, i form av manglende vilje til å vurdere sine metoder og til å søke dokumentasjon før man satte i verk ny behandling, omfattende konsekvenser. Man var heller ikke innstilt på å ta oppgjør med feilgrep. Sist, men ikke minst har en strengt hierarkisk struktur hemmet nytenkning og selvkritikk. Jeg kommer til å tenke på den kjente psykiateren Knud Pontoppidan, modell for legen i Amalie Skrams nøkkromaner *Professor Hieronimus* og *På St. Jørgen* fra 1895, som sa fra seg sin stilling etter kritikken han ble utsatt for etter utgivelsen av romanene.

– Det er nødvendig å riste likene ut av skapene, påpeker Steen. – Psykiatrien har vært et lite fagmiljø, som ikke i tilstrekkelig grad har stilt krav til dokumentasjon og etterprøving. Større faglig ydmykhet er en forutsetning for videre tillit fra samfunnet. Siden 1980-tallet har jeg etterlyst en oppsummering av lobotomibehandlingen i Norge. Joar Tranøy ble arrogant avvist av sykehusledelsen da han kom med sin analyse, men metoden fikk nådeløs kritikk i en NOU fra 1992. Hvis nevrologer oppdager at de har brukt gale metoder eller gjort feil, legger de informasjon om det ut på Internett, og

gjør store anstrengelser for å hindre ytterligere skade. I psykiatrien har det vært annerledes. Mange av de mest alvorlige metodene er ikke blitt oppsummert, vurdert eller korrigert.

Hvordan kunne dette skje?

Samme år som Arnold Juklerød døde (i 1996), skrev Thorvald Steen essayet «Om retten til sitt eget hode». Det innledes og avsluttes med skildring av Juklerøds begravelse, og er et bitende oppgjør med psykiatrien. Juklerødsaken ble ikke opptakten til en debatt som kunne bringe faget fremover, skriver Steen. Lobotomiutredningen bekreftet at minst 2 500 personer ble lobotomert i Norge etter 1941.

«Psykiatrien stiller seg ikke spørsmålene: 'Hvordan kunne dette skje' eller 'Hva er det i vårt fag som får våre kolleger til å gjøre det de har gjort?'» (*Jungel, 1996*).